

JAHELKA, Tomáš. *Ivan Dérer, poslední obhájce československé národní jednoty*. Trnava : Typi Universitatis Tyrnaviensis, 2024, 135 s. ISBN 978-80-568-0707-1.

V minulom roku uplynulo 140 rokov od úmrtia významného slovenského právnika Ivana Déreera, ktorý sa počas svojho života profesijne exponoval ako advokát, minister spravodlivosti i predseda Najvyššieho súdu. Práve jeho osobe venoval pedagóg z Trnavskej univerzity Tomáš Jahelka monografiu tvorenú po Úvode 4 kapitolami, Záverom, Použitou literatúrou a prameňmi, Menným registrom, Obrazovou prílohou a Medailónom autora.

V Úvode autor poukazuje na pomerne malé penzum informácií o Ivanovi Dérerovi, ktoré má k dispozícii slovenská verejnosť napriek jeho dlhodobému exponovaniu sa v právnickom milieu i v politickom živote Československa. Medzeru vo faktografii týkajúcej sa Dérerových životných peripetií zaplnila nedávno aj publikácia Milana Katuninca „*Posledný Čechoslovák*“. *Potulky dejinami Slovenska s Ivanom Dérerom*.

Z kapitoly **Kto bol Ivan Dérer** vyplýva, že právnické prostredie Dérer poznal už z mladosti. Narodil sa totiž 2. marca 1884 v rodine advokáta Jozefa Déreera a Pavly, rod. Christenovej, v Malackách. V manželstve s dcérou advokáta Miloša Štefanoviča Jelou, rod. Štefanovičovou, sa mu narodili deti Soňa a Vladimír. Malý Ivan najskôr navštevoval štátnu ľudovú školu v Malackách (1889 – 1893) a následne štátnu reálku v Prešporoku, kde aj v roku 1901 maturoval. Ďalšiemu štúdiu sa venoval najskôr na právnickej akadémii v Prešporoku a potom na právnickej fakulte v Budapešti, tu aj získal v roku 1906 akademický titul doktora práv. Už v novembri 1907 však nastúpil na základnú vojenskú službu k 72. pešiemu pluku. V profesijnej praxi sa následne zamestnal ako advokátsky koncipient u svojho otca Jozefa Déreera v Malackách, Kolomana Somlaja v Prešpore a napokon u svojho svokra Miloša Štefanoviča. Po zložení advokátskych skúšok v roku 1909 bol zapísaný do zoznamu pravotárov Advokátskej komory v Prešporoku. Od novembra 1909 tak vykonával advokáciu viac ako 30 rokov až do podania žiadosti o vyškrtnutie zo zoznamu v decembri 1939 (prerušených len počas prvej svetovej vojny a po dobu výkonu ministerských funkcií). V rámci svojej profesie v predrevratovom období obhajoval Slovákov v trestných politických procesoch a ako hlasista rád prispieval článkami do Ľudových novín či Slovenského týždenníka. Za antimilitaristický článok *Hyeny chcú vojnu* uverejnený v Národnom hlásniku po sarajevskom atentáte 24. 7. 1914 bol uväznený a odvelený na severovýchodný front proti Rusku. Na bojovom poli utrpel zranenie a v hodnosti nadporučíka strávil zvyšok vojny v cenzurnom úrade vo Viedni. Ako signatára Deklarácie slovenského národa z 30. 10. 1918 ho účastníci zhromaždenia poverili odnieť na druhý deň text tohto dokumentu z Turčianskeho Svätého Martina do Prahy. Po vzniku Česko-slovenskej republiky sa Dérer exponoval v Československej sociálno-demokratickej strane robotníckej na poste jej podpredsedu a predsedu krajinského výkonného výboru na Slovensku. V 50. rokoch XX. storočia o tomto Dérerovom

straníkom pôsobení komunistický literát Ladislav Mňačko napísal: „*Masaryk po vzniku prvej republiky ‚zveril‘ vedenie sociálnej demokracie na Slovensku Dérerovi, ktorý nikdy nemal nič spoločného s robotníckou triedou a ktorý sa po prevzatí tohto ‚poslania‘ musel najskôr z lexikónu a narýchlo zohnaných brožúr učiť, čo to vlastne má byť ten socializmus.*“ V skutočnosti Ivan Dérer vstúpil do radov sociálnej demokracie už v roku 1919 so svojím dlhoročným kolegom advokátom i ministerským spolupútnikom Ivanom Markovičom rovnako väzneným počas druhej svetovej vojny nacistami. Po prevrate najskôr Dérer pôsobil v období 1918 až 1920 na ministerstve s plnou mocou pre správu Slovenska, najskôr ako úradník a v máji až septembri 1920 už ako minister. Zároveň pôsobil od roku 1918 do roku 1929 s prestávkami počas výkonu postov ministra ako poslanec Národného zhromaždenia. Z rezortných funkcií zasadol do kresiel ministra pre zjednotenie zákonov a verejnej správy (unifikácií) v rokoch 1921 až 1922 a 1926, ďalej ministra školstva a národnej osvety v období 1929 – 1934 a napokon ministra spravodlivosti z rokov 1934 až 1938. Počas pôsobenia v školskom rezorte sa mu podarilo zabezpečiť výstavbu množstva nových školských budov a zriadiť 70 nových meštianskych škôl. Zaviedol aj inštitút rodičovských združení, dodnes je po ňom pomenovaná Základná škola Dr. Ivana Déreera na Jelenej ulici v Bratislave. V januári 1939 mandátový senát Najvyššieho správneho súdu prehlásil jeho poslanecký mandát v Národnom zhromaždení za neplatný, čím sa skončila Dérerova politická aktivita. Z Prahy sa po vyhlásení nezávislosti Slovenska už domov nevrátil, vo februári 1940 Slovenská republika celý majetok Déreera ako politického zbohatlíka i jeho manželky skonfiškovala. Z dôvodu zapojenia sa do protinacistického odboja zatklo gestapo Ivana Déreera v auguste 1944 v Prahe, väznený bol až do mája 1945 v Terezíne i v Prahe. Po oslobodení sa vo februári 1946 dočkal vymenovania na vrcholný justičný post za prezidenta Najvyššieho súdu v Brne, prijal aj funkciu čestného predsedu Strany práce ako novej sociálnej demokracie na Slovensku. Po februárových udalostiach pracujúceho ľudu odišiel do dôchodku a z Brna sa presťahoval do Prahy, kde žil až do konca svojho života. Keďže starobný dôchodok mal nízky, pracoval od roku 1953 ešte v pozícii externého zamestnanca oddelenia maďarských slovníkov Československej akadémie vied. Po zatknutí z mája 1954 ho vo februári 1955 odsúdil Najvyšší súd na trest odňatia slobody v dĺžke 3,5 roka i prepadnutie celého majetku za neoznámenie trestného činu a to údajného sprisahania proti ľudovo-demokratickému zriadeniu. Prepustený bol v máji 1955 na základe amnestie prezidenta republiky, venoval sa ďalej písaniu kníh. Z jeho monografií povojnového obdobia popularitu získali publikácie *Antifertinger I., II., III.* či *Slovenský rozvoj a ľudácka zrada*, príp. *Politika v Prešporke a na Záhorí v rokoch 90-tych a iné vzpomienky*. Ešte v období 1958 až 1964 sa zamestnal ako externý spolupracovník Ústavu jazykov a literatúr Československej akadémie vied a to v redakcii srbochorvátsko-českého slovníka. Počas obrodného obdobia mu v júni 1969 udelil prezident štátu Rad republiky za zásluhy pri budovaní školstva a v tomto roku sa dočkal aj rehabilitácie. Nastupujúci normalizačný režim túto rehabilitáciu už v roku 1970 zrušil, Ivan Dérer zomrel vo vysokom veku v roku 1973. In memoriam mu v roku 1992 bol udelený Rad T. G. Masaryka I. triedy ako najvyššie štátne vyznamenanie Československa.

V tejto kapitole autor poukázal tiež na fakt, že pred prvou svetovou vojnou sa v Uhorsku učilo na stredných školách 78 000 študentov, z toho však len 1 620 patrilo k Slovákom.

Kapitola **Eudácke hnutie a Dérerov odpor** opisuje autonomistické úsilie Slovenskej ľudovej strany (SLS, od roku 1925 HSLS) v období Prvej republiky a opozitné úsilie Ivana Déreera o zachovanie československej jednoty. Jeho kolega advokát Ivan Markovič ako člen Klubu slovenských poslancov Národného zhromaždenia k návrhu Ústavy ČSR uviedol, že: „*Prehlasujeme, že na Slovensku nie je Slováč, ktorý by vyzýval na pripojenie Slovenska k Maďarsku a ktorý by protestoval proti štátnej jednote Čechov a Slovákov, dvoch vetiev jedného národa.*“ V tomto klube boli vtedy združení poslanci všetkých politických strán zo Slovenska, hoci podľa Déreera: „*České strany vtedy dosť dobre nerozumeli slovenskej svornosti a pozerali sa na ňu ako na výsledok politického primitivizmu.*“ Ďalší slovenský advokát a poslanec Matúš Dula zase predniesol: „*Od prvých okamihov československej slobody bolo trvalou snahou všetkých predstaviteľov slovenského ľudu postupovať jednotne bez ohľadu na stranické záujmy všade tam, kde išlo o ťažko vydobytú národnú samostatnosť.*“ Dérer kritizoval aj ako republike škodlivú cestu predsedu SLS Andreja Hlinku na mierovú konferenciu do Paríža v septembri 1919, na spiatočnej ceste dokonca A. Hlinka v Ríme pápežovi oznámil, že na Slovensku po prevrate prebieha „husitský teror“. V čase rozpadu monarchie budúci predseda HSLS Jozef Tiso ako člen Maďarskej národnej rady v Nitre vyjednával s československými úradmi o odovzdaní mesta. Už v roku 1921 bol zo strany SLS predložený návrh zákona na zriadenie slovenskej autonómie, ktorý dokonca predpokladal vznik Československej zväzovej republiky. Pronárodne sa exponovali aj predstavitelia Slovenskej národnej strany (SNS), tá už v decembri 1922 zriadila podľa talianskeho vzoru svoju organizáciu Jednota slovenských junákov (JUNOBRANA). Obdobnú organizáciu vytvorila aj SLS pod názvom Rodobrana, jej velenie v prípade ozbrojenej akcie mal dokonca prevziať podľa dohody s Vojtechom Tukom jeden britský generál. K ešte radikálnejším názorom predstavujúcim posun od autonómie Slovenska k federalizácii štátu pristúpili niektorí predstavitelia HSLS po zjazde mladej slovenskej generácie v Trenčianskych Tepliciach z júna 1932. Na spoločnom postupe pri vymáhaní slovenských politických požiadaviek sa zástupcovia HSLS a SNS následne dohodli v Zvolenskom manifeste z októbra 1932. Zo strany HSLS bola pri príležitosti Pribinových osláv z augusta 1933 publikovaná v Nitrianskej rezolúcii teória štátoprávnej suverenity slovenského národa. V pre Československo kritickom roku 1938 Ivan Dérer vypracoval 3 memorandá s návrhom opatrení na potieranie protištátnych a separatistických živlov.

V predposlednej kapitole **Exkurz – podstata slovenského autonomistického hnutia** je prezentované celoživotné zotrvávanie Déreera na princípe čechoslovakizmu: „*My Čechoslováci tvrdíme, že existuje jeden československý národ s dvoma rovnocennými a rovnoprávnymi vetvami, českou a slovenskou.*“ Z predprevratových údajov je v tejto kapitole uvedené, že v roku 1910 bolo z radov Slovákov na území Uhorska len 72 obecných notárov, 474 kňazov, 477 učiteľov, 2 stredoškolskí profesori a 1 sudca. V roku 1934 už mali Slováci na území Slovenskej krajiny 147 sudcov, 72 okresných náčelníkov a 1 002 obecných notárov.

Závěrečná kapitola **Nie federalizácii** pojednáva o odmietavom stanovisku Ivana Dérera k vzniku československej federácie koncom obrodného procesu z obdobia Pražskej jari. Zdôrazňoval vtedy, že: „*Slovenské národné povstanie výslovne bojovalo za obnovenie samostatného a slobodného československého štátu a za zrušenie separatistického Slovenského štátu.*“ Podľa Dérera: „*Čechoslovakizmus vykonal pre Československú republiku a slovenský národ veľké dielo.*“ V zmysle jeho varovania nebezpečenstvo predstavovala „... *nespokojnosť šírená na Slovensku určitou časťou inteligencie ľudáckeho či nacionalistického pôvodu, dnes však vystupujúca v komunistickej maske.*“

Anotovaná monografia približuje život aj dielo významného predstaviteľa právnickej obce na Slovensku, do ktorého osobnej slobody zasiahol monarchistický, nacistický aj komunistický režim. Ivan Dérer participoval na I., II. aj III. československom odboji, preto si dozaista zaslúži väčšiu pozornosť (nielen) právnickej a historickej obce, akú mu doterajšia dejinná spisba na Slovensku poskytovala.

Rudolf Manik